SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ

Sosiaali- ja terveysvaliokunnalle

Sosiaali- ja terveysministeriön vastauksia 16.5.2018 kuulemisessa esitettyihin kysymyksiin

Mahdollisuus hankkia palveluja henkilökohtaisella budjetilla liikelaitoksen tuottamana

Henkilökohtainen budjetti ja myös asiakasseteli ovat valinnanvapauslain mukaisesti tarkoitettu palvelujen hankintaan yksityisiltä palveluntuottajilta. Henkilökohtaisen budjetin perusideana on mahdollistaa erilaisten ja yksilöllisten palvelusisältöjen hankkiminen, joita siis nimenomaan yksityiset tuottajat voivat joustavasti toteuttaa. Asiakas tekee valinnan kuitenkin aina itse ja asiakkaalla on aina oikeus saada palvelu maakunnan liikelaitoksen tuottamana (tai liikelaitoksen hankkimana ostopalveluna), jos hän kokee, että liikelaitoksen palveluyksikkö on juuri hänelle sopiva vaihtoehto.

Maakunnan liikelaitoksella on kaikissa tilanteissa velvollisuus tuottaa palvelut (oma toiminta tai ostopalvelu), jos palvelua ei ole saatavissa yksityisenä palveluna (suoran valinnan palvelu, asiakasseteli tai henkilökohtainen budjetti). Tällä turvataan se, että asiakas ei jää ilman palvelua ns. markkinapuutetilanteessa. Toisaalta asiakas voi myös haluta palvelun nimenomaan julkiselta tuottajalta.

Jos henkilökohtaisen budjetin ja asiakassetelin perusteella palvelun voisi saada myös maakunnan liikelaitoksesta (eli jos asiaa koskeva säännös poistettaisiin), kysymyksessä olisi tällöin tilanne, jossa kyseistä palveluja tuottaessaan liikelaitoksen voitaisiin katsoa toimivan markkinoilla. Silloin kun liikelaitos toimii markkinoilla, sillä on velvollisuus yhtiöittää kyseinen toiminta. Yhtiöittämisvelvollisuudesta on säädetty maakuntalain 112 §:ssä. Se puolestaan perustuu EU-valtiontukisäännöksen vastaisten tukielementtien eli konkurssisuojan ja mahdollisten veroetujen poistamiseen sekä kilpailuneutraliteetin toteuttamiseen maakunnan harjoittaessa toimintaa kilpailutilanteessa markkinoilla. Jotta asiakkaalla on mahdollisuus valita henkilökohtaisen budjetin ja asiakassetelin sijasta maakunnan liikelaitoksen tuottama palvelu, on siis välttämätöntä, että liikelaitos ei toimi markkinoilla. Rahan siirtäminen budjetin kaltaisella ”välineellä” liikelaitoksen sisällä ei olisi muutoinkaan tarkoituksenmukaista.

Asiakaan näkökulmasta olennaista on se, että hän saa aina riittävän informaation käytettävissä olevista vaihtoehdoista. Silloin kun asiakkaalle tulee tarjota henkilökohtainen budjetti valinnanvapauslain 27 §:n perusteella, on hänelle kerrottava myös mahdollisuudesta saada vastaava palvelu liikelaitoksen itse tai ostopalveluna tuottamasta vaihtoehdosta. Asiakaan palvelut voidaan siis aina toteuttaa myös niin, että hänen valintansa mukaisesti osa toteutetaan henkilökohtaisella budjetilla ja osan hän saa liikelaitoksesta. Maakunnan liikelaitos tuottaa siis itse samoja palveluja kuin joita hankitaan budjetilla, ja asiakas valitsee kaikista mahdollisista vaihtoehdoista sen, joka parhaiten vastaa hänen tarpeitaan. Maakunnalla ei siis käytännössä ole tästä syystä tarvetta yhtiöittää palveluja miltään osin.

Valinnanvapauslain 30 §:n 4 momentin säännös koskee tilannetta, jossa on markkinapuutetilanne. Tuossa tilanteessa liikelaitos ei tuota palvelua henkilökohtaisella budjetilla vaan ”yleisen tuottamisvelvollisuuden” perusteella. Tällaisessa tilanteessa henkilökohtaista budjettia pitäisi muuttaa vastaamaan tosiasiallista tilannetta. Jos henkilökohtaiseen budjettiin sisällytetyissä palveluissa ei ole valittavana asiakkaalle sopivia palveluntuottajia, maakunnan liikelaitoksella on vastuu siitä, että asiakas saa palvelut muulla hänelle sopivalla tavalla. Kyseeseen voi tällöin tulla maakunnan liikelaitoksen itse tuottamat palvelu tai esimerkiksi

ostopalvelusopimuksella muualta hankitut palvelut. Vaihtoehtona voi tällöin olla myös asiakassetelin käyttäminen siltä osin kuin asiakassetelipalveluja on saatavilla. Maakunnalla ei ole velvollisuutta esimerkiksi toimintaansa yhtiöittämällä taata sitä, että henkilökohtaiseen budjettiin sisältyvien palvelujen tuottajia on valittavana maakunnan alueella. Asiakas voi valita tuottajan myös toisen maakunnan alueelta, mutta jos asiakas ei löydä hänelle sopivaa tuottajaa sopivan etäisyyden päästä, hän voi luopua henkilökohtaisen budjetin käytöstä kyseisen palvelun osalta, jolloin maakunnan liikelaitos vastaa palvelun tuottamisesta asiakkaalle muulla tavalla.

Viranomaisen antama tuki henkilökohtaisessa budjetissa

Valinnanvapauslain 7 luvussa säädetään maakunnan velvollisuudesta huolehtia siitä, että asiakkaat saavat valinnanvapauslaissa tarkoitettuja palveluja, valinnanvapautta ja valinnanvapauden käyttämistä koskevaa ohjausta ja neuvontaa sekä tukea valinnanvapauden käyttämiseen. Tämä on tarkoitettu olemaan yleistä ohjausta muun muassa valintojen tekemiseen. Tämän lisäksi 7 luvussa on säännökset muun ohella liikelaitoksen velvollisuudesta tehdä asiakkaalle hänen kanssaan palvelutarpeen arviointi ja asiakassuunnitelma, joihin lukeutuu substanssilainsäädännön velvoittamana erilaisen ohjauksen, neuvonnan ja tuen antaminen.

Edellä olevan lisäksi on siis kuitenkin lain 6 luvussa henkilökohtaisen budjetin osalta säädetty, että liikelaitoksen on huolehdittava asiakkaan neuvonnasta ja ohjauksesta palvelujen suunnittelussa ja annettava asiakkaalle selvitys palvelujen saatavuudesta, laadusta ja kustannuksista. Neuvonta, ohjaus ja selvitys on annettava sosiaalihuollon asiakaslain 5 §:ssä tai potilaslain 5 §:ssä tarkoitetulla tavalla. Tämä tarkoittaa siis sitä, että asiakkaalle on annettava yleisen ohjauksen ja neuvonnan lisäksi tukea nimenomaan henkilökohtaisen budjetin käytössä.

Henkilökohtaisen budjetin tarkoituksena on nimenomaan ja erityisesti se, että asiakas saa vapautta ja itsemääräämisoikeutta lisäävästi mahdollisuuksia vaikuttaa palvelun sisältöön ja hän voi itse määritellä palveluntuottajalle tietyiltä osin sen, miten ja millä tavalla hän haluaa palvelun hänelle tuotettavan. Tältä osin viranomaisen ei tule puuttua asiakkaan ja tuottajan välisen toimintaan. Viranomaisen tulee antaa tukensa sille, että asiakas voi henkilökohtaista budjettia käyttää, mutta jotta henkilökohtaisen budjetin tarkoitus voisi toteutua, asiakas itse tai tuettuna (toisen henkilön tuella ja avulla) suunnittelee, päättää ja valitsee tietyiltä osin palvelujensa tuottamiseen liittyviä yksityiskohtia.

Budjetin käyttö

Lakiehdotuksen 31 § vastaa osaltaan kysymykseen siitä, miten turvataan budjetin käyttö siten, että asiakas saa kaikki hänelle substanssilakien mukaan kuuluvat palvelunsa. Budjettia on arvioitava vähintään vuosittain sekä tarvittaessa muutettava sitä. Budjettia on lisäksi tarkistettava, mikäli asiakkaan elämäntilanne, olosuhteet tai avuntarve olennaisesti muuttuvat ja on tarkistettava myös kustannustason olennaisesti muuttuessa tai, jos sen suuruus ei vastaa asiakkaan palvelutarvetta. Muuttamista voi ehdottaa asiakas, asiakkaan lähiomainen tai muu läheinen henkilö, asiakkaan laillinen edustaja, palveluntuottaja tai maakunnan liikelaitos.

Maakunnan liikelaitos on ennen budjetin käyttöönottamista tehnyt palveluntarpeenarvioinnin ja asiakassuunnitelman asiakkaan kanssa, joiden perusteella on tehty sosiaalihuollon palveluista ja budjetista hallintopäätös. Niiden perusteella palveluntuottajan pitää toteuttaa palvelut ja lain 51 §:n mukaisesti myös ilmoittaa ennakkoon liikelaitokselle sitoutuvansa päätöksen sisältöön ja muihin ehtoihin. Henkilökohtaisen

budjetin päätöksessä olisi siis kirjattuna palvelukohtaisesti summa, joka kyseiseen palveluun on käytettävissä. Tämä turvaa sitä, ettei syntyisi tilanteita, joissa budjettia käytettäisiin siten, ettei sillä saada katettua niitä palveluja, joita sillä on tarkoitettu katettavan.

Asiakkaan etu arvioitaessa henkilökohtaisen budjetin käyttämistä

Henkilökohtaista budjettia koskevassa lain 27 §:ssä ehdotetaan säädettäväksi, että henkilökohtaisen budjetin käyttämisen tulee olla asiakkaan edun mukaista. Tämä tarkoittaa, että viranomaisen vastuulla on ottaa huomioon budjetin käytöstä päätettäessä asiakkaan oma mielipide ja tarvittaessa myös asiakkaan laillisen edustajan, lähiomaisen tai muun läheisen näkemykset, mutta myös viime kädessä turvattava asiakkaan palvelujen saanti eli jos asiakas ei kykene itse tai tuettuna (toisen henkilön tuella ja avulla) suunnittelemaan, päättämään ja valitsemaan tietyiltä osin palvelujensa tuottamiseen liittyviä yksityiskohtia, ei henkilökohtaista budjettia voida asiakkaan kohdalla käyttää. Asiakasta ei siis voi ”jättää yksin oman onnensa nojaan”, vaan viranomaisen viime kätinen velvollisuus on huolehtia, että asiakkaan tarpeet turvataan substanssilainsäädännön ja perustuslain ja perusoikeuksien mukaisesti.